

Рецензия

върху дисертационен труд за научна и образователна степен „доктор“
на тема "Моделиране на процеса на остаряване на населението в България",
Автор: Камелия Славчева Лилова, БАН - Институт за изследване на населението и
човека, Департамент „Демография“
Научна специалност „Статистика и демография“ , Шифър: 05.02.06
Научен консултант: Проф. д.с.н. Марта Сугарева, Институт за изследване на
населението и човека – БАН

Оценката на рецензираният труд е съгласно правилата за работа на научните журита в ИИНЧ - БАН, утвърдени от директора на института и включва обща характеристика на дисертационния труд – обем и структура; литературна осведоменост на кандидата; методичен подход; значимост и убедителност на получените резултати, интерпретациите и изводите; критични бележки към дисертационния труд; характер на научните приноси; оценка на качеството на научните трудове, отразяващи изследванията по дисертацията; мотивиран отговор на въпроса доколко изследванията по дисертацията са предимно лично дело на докторанта и мотивирано заключение..

Обща характеристика на дисертационния труд – обем и структура:

Представеният от Камелия Славчева Нинова научен труд има достатъчен обем, като дисертационен труд - 175 страници текст, включващ 25 стр. приложения. Кандидатката е представила и достатъчно по количество и качество научни трудове – публикации във връзка с дисертационния труд. Структурата му се представя както следва: Увод, Първа глава: Моделите за остаряване на населението в системата на демографските модели, Втора глава: Методологични основи на изследването на демографското остаряване, Трета глава: Анализ на демографското остаряване в България, Заключение, Библиография и Приложение.

Актуалността на обхваната научна проблематика е безспорна – моделиране на процеса на остаряване на населението и конкретно този в България. Независимо от многобройните публикации свързани с проблематиката формирането на модели - адекватни за науката и отразяващи достатъчно задълбочено този

изключително важен за нашата страна демографски феномен, не са безспорно, крайно и окончателно решени. В този план може да се твърди, че предлаганият научен труд има висока научна и приложна стойност с потенциал за използване за нуждите на управлението, включително и по оценка на адаптационни мерки, както на национално така и на регионално равнище. Отбелязваме това предвид факта, че процесът на стареене на населението у нас е свързан със много значими социални и икономически последици, които се развиват и ще се развиват в дългосрочна перспектива при това със значителна интензивност.

Професионално и точно са представени обекта и предмета на изследване в дисертацията. Научната цел на дисертационния труд е много добре формулирана на стр. 6 „да се допълнят използваните математически модели и статистическите методи за анализ на демографското остаряване у нас и да се конструират нови такива, като на тази основа се оцени остаряването на възрастовата структура на българското население.“ Съвсем правилно са формулирани и конкретните задачи пред изследването. Трябва да отбележим, че структурата на научния труд е аргументирана, логична и подчинена на постигане на целта и поставените задачи.

Методичен подход:

В дисертационния труд са използвани много съвременни подходи на математическата демография и статистика. Авторката поставя акцента върху общата методологическа основа съответно на модела на стабилното население.

Глава втора разглежда моделите и методите, като средство за анализ на процеса на остаряване на населението. В тази глава задълбочено са разгледани мултипликативното и адитивно разлагането на NRR на факторните влияния на раждаемостта и смъртността, разлагането на изменението на повъзрастовата плодовитост, моделиране на кривата на доживяване във връзка с възрастта, изчисляване и разлагане на потенциала на прираст на населението и графични модели за анализ на състоянието и динамиката на остаряването на населението на България. Тук ясно и точно са представени оценките посредством въвеждането на отклонения в раждаемостта, смъртността и миграция.

Третата глава е посветена на приложението на изследваните модели и подходи за анализ на процеса на остаряване на населението в България за периода

1960-2060г. Те са приложени върху много подробна и богата емпирична информация и затова оценките и апробирането на възприетите модели са изключително полезни за нашата демографска наука и практика и позволяват да се разкрие по-пълно спецификата на остаряването на нашето население в контекста на това в страните на Европа.

Следва да отбележим, че представените и оценени в тази глава модели, независимо, че както отбелязва авторката някои от тях са прилагани по-рано, като цяло могат да се считат за разширяване на известни модели, т.е като новоконструирани. От една страна моделът на стабилното население е приложен върху нова съвкупност от данни, и от друга при достигнати много по-високи степени на остаряване на населението от тези в миналото. В това се вижда и проява на висок професионализъм на авторката.

Литературна осведоменост на кандидата:

Авторката убедително показва в критичния обзор на проблематиката още от първата глава на разработката, при моделирането на стареенето на населението, необходимостта от развитие в посока на обогатяване на демографските класически модели в по-сложни математически конструкции с цел повишаване на точността при оценките. Същевременно това е показателно за много богатата осведоменост на Камелия Славчева Лилова по проблемите на демографското моделиране и конкретно на остаряването на населението. Като цяло този анализ е много ценен, от една страна като задълбочена характеристика на същността и логиката на демографското остаряване и от друга като обобщение на един опит в областта на моделирането на този демографски процес, който следва да се има предвид при по-нататъшната работата по проблеми разглеждани в дисертационния труд.

Откроява се логическа и математическа прецизност при представяне на проблемите на дефиницията и моделирането на демографското остаряване и построяване на графични модели за анализ на състоянието и динамиката на остаряването на населението в България. Следва да се отбележи и изключително богатата библиография към научния труд.

Библиографията включва общо 155 източника, 73 от които са на кирилица, а останалите 82 - на латиница. Тя е използвана коректно, като се посочва под черта и в отделен списък.

Характер на научните приноси;

Предложеният дисертационен труд притежава множество както теоретико-методологически приноси така и такива с научно-приложен характер явяващи се решения на поставените от авторката задачи. Считаю за точна, коректна и напълно приемам формираната от Камелия Славчева Лилова справка за научните приноси на дисертационния труд. Логично може да се приеме, че всички приноси в методологическата част на тази справка (1,2,3,4 и 5) са оригинални и имат характера на въвеждане и оценка на нови модели за характеризирани на слабо познат феномен. Така в теоретико-методологически план могат да се обособят следните особено значими изследователски резултати и постижения:

1. Обогаляване на тезите за същността, оценките и моделирането на остаряването на населението – въвеждането на моментумът, конкретно за режима на възпроизводство като фактор за остаряването, декомпозицията на обобщените характеристики като NRR.
2. Задълбочено проучените проблеми и представени методология и инструментариум за анализ и оценка на разлагането на NRR на факторните влияния на раждаемостта и на смъртността. При моделирането на кривата на доживяване във връзка с възрастта, като особено полезен може да се определи представения подход за анализ в зависимост от общата промяна на режима на смъртност – и намирането на специфични инфлексни точки на функцията на доживяващите $l(x)$. Конкретно такъв подход за моделиране на факторните ефекти върху остаряването на населението има значение не само за България, но и в условия на наблюдаваните в развитите страни тенденции на изместване на смъртността към по-високите възрасти.
3. Доказването на допълнителните възможности на използвания модел на стабилното население при анализите и оценката на стареенето на населението, на основата на изчисляване и разлагане на потенциала на прираст на населението – за нашата страна и страните от Европа.

Посочените приноси не само обогатяват съществуващите теоретични знания, но подпомагат и демографската практика. Научно-приложните приноси от справката на авторката (1,2,3,4,5,6 и 7) също са оригинални. Без да изброяваме всички приноси, като особено важни следва да се очертаят в приложен аспект следните резултати:

1. Разработените, обосновани и оценени модели и подходи за анализ на процеса на остаряване на населението - приложени върху много подробна емпирична информация при анализа на демографското остаряване в България за периода 1960-2060г. Опитът по оценката и апробирането на възприетите модели са изключително полезни за нашата демографска наука и практика и позволяват да се разкрие по-пълно и точно спецификата на остаряването на нашето население в контекста на това в страните на Европа.
2. Оценките на влиянието на измененията в раждаемостта и смъртността в България през периода 1960—2009г за развитието на процеса на остаряване на българското население.
3. Разлагането на измененията на раждаемостта в България през периода 1960-2009г на кохортен и годишен ефект както използването на моментума като обобщаващ измерител на демографското остаряване.

Значимост и убедителност на получените резултати, интерпретациите и изводите

Дисертационния труд е изграден, както отбелязахме в две направления – методологическо (глава втора) и емпирико-аналитично (главата трета) при представяне на постигнатите множество изследователски резултати в цялата разработка. Използваните научно обосновани модели и подходи при задълбочения анализ на остаряването на населението в България и получените крайни резултати са представени ясно, логически обосновано и изключително достъпно обяснени.

Критични бележки и препоръки към дисертационния труд;

Към научния труд на кандидатката могат да се отправят и една бележка или по-точно препоръка:

В изследването, авторката не насочва необходимото внимание към икономическите и социални последици от остаряването на населението в България. Очевидно това е един интердисциплинарен проблем. Той е предмет на различни направления на демографското и икономическо моделиране. Изложеното в дисертационния труд показва, че авторката може да насочи усилия към разширяване на предмета на изследване и следва да отбележим, че тя има необходимата компетентност за това.

Направената бележка следва да се възприема като препоръка за бъдеща изследователска работа на автора.

Оценка на качеството на научните трудове, отразяващи изследванията по дисертацията:

Авторефератът точно, ясно и достъпно представя съдържанието на изследването. Последният е с обем 29 стр. и съдържа обща характеристика на дисертационния труд, целите и задачите, използваните изследователски методи, съдържанието на изследването, заключение, приносите и резултатите в дисертационния труд.

Публикациите във връзка с дисертационния труд са общо дванадесет – четири доклада, седем статии и една монография в съавторство с Проф. Д.с.н. Марта Сугарева. Сред основните публикации на авторката следва да се отбележат докладите и на научната конференция с международно участие „Раждаемостта в България и държавната политика“, научната конференция „Стареене на населението – реалности и последици, политики и практики“ и Международните научни конференции в Краков – Полша през 2008 и 2009г. - „Стареещите общества в Централна и Източна Европа: някои проблеми – някои решения“ (The ageing societies of Central and Eastern Europe: some problems-some solutions. – Cracow) и Развитие на „Социологията на Стареенето“ за справяне с предизвикателствата на стареещите общества в Централна и Източна Европа. (Developing the “Sociology of Ageing” to Tackle the Challenge of Ageing Societies in Central and Eastern Europe. – Cracow.

Статиите на Камелия Славчева Лилова са публикувани съответно в сп. Население (№. 1-2, 2011г.), сп. Статистика (№ 3, 2008г.), сп. Статистика (№ 2,

2007г.), сп. Статистика (№ 4, 2006г.), Население (№. 1-2, 2007г.), Икономика и управление изд. ЮЗУ „Неофит Рилски“ ((№. 1, 2007г.) и Икономика и управление изд. ЮЗУ „Неофит Рилски“ ((№. 4, 2006г.). Заедно с Проф. Д.с.н.. Марта Сугарева, Камелия Славчева Лилова е автор и на монографията „Демографско възпроизводство в европейските страни след Втората световна война“ С.: Акад. Изд. „Проф. М. Дринов“, 2010г.

Всички публикации на докторантката са професионално прецизни, качествени и съдържат резултати, научно-методологически и научно приложни приноси във връзка с дисертационния труд, - точно, ясно и достъпно представени.

Мотивиран отговор на въпроса доколко изследванията по дисертацията са предимно лично дело на докторанта:

Считам, че изследванията по дисертацията са предимно личен принос на докторантката като основният мотив за това са знанията, качествата които притежава и огромният обем от самостоятелно обработена статистическа информация съдържаща се в дисертационния труд. В подкрепа на това е и ясната аргументация в дисертационния труд, логически издържаната структура и достоверност на научните тези.

Мотивирано заключение

Дисертационния труд е осъществен върху ясно определена проблематика с научна и научно-приложна актуалност. Той притежава необходимите качества за присъждане на научнообразователната степен доктор. Авторката допълва, разработва, прилага и апробира модели за оценка и анализ на процеса на остаряване на населението на основата на много богата емпирична информация за България и страни от Европа. Предвид на достойнствата на дисертационния труд и изводите от рецензията си позволявам убедено да предложа на уважаваната комисия да присъди научнообразователната степен доктор на Камелия Славчева Лилова.

10.04.2012

София

/ Доцент. Д-р Хр.Малешков/